DOI: 10.32844/2222-5374-2020-106-4-1.25
УДК: 343.98

Коршун О. В.,

здобувач Науково-дослідного інституту публічного права

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ У СФЕРІ НЕРУХОМОСТІ

У статті розглянуто поняття, процесуальні та тактичні особливості допиту різних категорій осіб під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості. Наголошується, що допит є найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією в абсолютному відсотковому співвідношенні з іншими процесуальними діями. Під час його проведення можна встановити відомості про подію злочину, його обставини, учасників, роль кожного тощо. Інформація, отримана від суб'єктів кримінального провадження, може охоплювати значну кількість факторів, які дозволять об'єктивно оцінити ситуації та використані в процесі доказування, з метою притягнення винних до відповідальності. Встановлено, що питання допиту постійно перебувають у центрі пильної уваги науковців, що пов'язано з постійним удосконаленням способів вчинення злочинів та зміною механізму злочинної діяльності загалом. Практика змушена реагувати на різноманітні нововведення, а представники наукового світу постійно намагаються знайти нові шляхи вирішення проблем, пов'язаних з ефективним проведенням слідчих (розшукових) дій. Це передбачає вжиття дієвих заходів відповідно до сучасних тенденцій та змін у формах злочинної діяльності, у тому числі у сфері зайнятості. Наголошується, що через специфіку кримінальних правопорушень у сфері нерухомості актуальним є питання про необхідність поглибленого вивчення організаційно-тактичних та процесуальних аспектів допиту різних осіб у провадженні цієї категорії. Наголошується, що особливості встановлення психологічного контакту та тактика безпосереднього допиту суттєво різняться залежно від процесуального статусу допитуваної особи. Якщо жертва або свідок переважно контактують і схильні до спілкування, проти підозрюваних слід застосувати великий арсенал тактичних прийомів, що включають: подання доказів; оголошення показань інших осіб; використання протиріч у показаннях однієї і тієї ж особи; створення враження обізнаності слідчого; фактор раптовості тощо. Визначено організаційно-тактичні особливості проведення допитів у провадженні цієї категорії, окреслено обставини, що підлягають встановленню, та наведено перелік питань, що визначають особливості кримінальних правопорушень у сфері нерухомого майна.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, шахрайство, вбивство, нерухомість, будівництво, ринок нерухомості, слідча (розшукова) дія, допит, потерпілий, підозрюваний, свідок.

Актуальність теми. Допит є найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією у абсолютному відсотковому співвідношенні з іншими

процесуальними діями. Під час його проведення можна встановити інформацію про подію злочину, її обставини, учасників, роль кожного та ін. За його допомогою слідчий не тільки встановлює обставини, які необхідно довести, але й визначає напрямок пошуку нових доказів, а також перевіряє причетність до справи встановлених фактів і їх вірогідність. Професіоналізм і майстерність слідчого у ході допиту значною мірою зумовлює якість та результативність проведення усього досудового розслідування. Це ставить перед наукою та правоохоронною діяльністю завдання щодо розробки нових підходів до проведення допиту, вжиття ефективних заходів, що відповідають сучасним тенденціям та змінам форм злочинної діяльності у сфері нерухомості.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить, що проблемні питання допиту неодноразово ставали об'єктами пильної уваги вчених, зокрема: В. П. Бахіна, В. К. Весельського, М. В. Салтевського, В. Ю. Шепітько, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського та ін. При цьому, організаційно-підготовчі особливості допиту різної категорії осіб при розслідуванні шахрайств у сфері нерухомості також розглядалися рядом вчених, зокрема: С. С. Кузьменком, Н. О. Опанасенко, Н. В. Павловою, І. М. Поповою, Д. А. Птушкіним, К. О. Чередник та ін. Проте, не дивлячись на вагомий внесок вчених у проблематику допиту, на сьогодні деякі питання організаційного забезпечення проведення допиту при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості залишається невіршеними. Вказане і визначає актуальність даної статті.

Метою статті є аналіз наукових підходів до змісту допиту, а також висвітлення проблемних питань, тактичних прийомів та обставин, які підлягають встановленню, при допиті різної категорії осіб у справах щодо розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості.

Основний зміст. Аналіз юридичної літератури показав, що дотепер тривають дискусії з приводу визначення поняття допиту. Так, ряд вчених в основу поняття допиту покладають інформаційну складову. Зокрема, В. Ю. Шепітько вважає допит основною слідчою (розшуковою) дією, в процесі якої слідчий отримує від допитуваного (свідка, злочинця) вербальну інформацію про факти, що мають значення для встановлення об'єктивної істини і забезпечення правильного застосування закону [1, с. 218]. Разом з тим, Р. С. Белкін наголошує на тому, що допит є процесуальною дією, що полягає в отриманні показань (інформації) про подію, яка стала предметом кримінального судочинства, осіб, які проходять у справі, причини й умови, що сприяли вчиненню й приховуванню злочину [2, с. 63]. Схоже визначення й у О. В. Дулова, який формулює допит як слідчу і судову дію, що полягає в отриманні та фіксації показань про обставини, що мають значення по справі, безпосередньо від допитуваної особи, якою є свідок, потерпілий, підозрюваний, і яка проводиться суворо відповідно до кримінально-процесуального закону [3, с. 306].

Окрім інформаційного критерію, ряд вчених додають до змісту допиту ще й психологічну складову. Так, В. А. Журавель характеризує допит як процесуальну дію, котра являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на отримання інформації про

відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі [4, с. 252]. У широкому розумінні допит розглядає В. О. Коновалова, яка визначає його як регламентований кримінально-процесуальним законодавством комунікаційний процес, що відбувається між тим, хто допитує, і тим, кого допитують. Адже допит є різновидом спілкування (обміну вербальною інформацією), що визначається взаємним впливом його учасників один на одного [5, с. 4].

Таким чином, не дивлячись на розбіжність у визначенні поняття допиту, більшість вчених покладають в його в основу інформаційно-психологічний процес спілкування, спрямований на отримання фактів, які мають відношення для кримінального провадження.

Питання організаційно-підготовчого забезпечення проведення допиту не викликають таких бурхливих дискусій, хоча і з цього приводу є різні погляди. Так, Р. С. Белкін, В. П. Лавров, І. М. Лузгін та інші вважають, що підготовка до проведення допиту повинна вмещувати такі підготовчі заходи:

збирання вихідних даних, що відносяться до предмета допиту підозрюваних; визначення кола осіб, які підлягають допиту; підготовка місця допиту; запрошення до участі у слідчій дії третіх осіб; визначення науково-технічного забезпечення допиту; вивчення особи допитуваного; встановлення способу виклику на допит і черговості його проведення; складання плану проведення слідчої (розшукової) дії [6, с. 99].

Низка авторів наголошують на наявності таких організаційно-підготовчих заходів досліджуваної процесуальної дії, як: ретельне, повне і всебічне вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення черговості допиту (тобто кола осіб, які підлягають допиту та послідовності їх проведення); одержання інформації про допитувану особу; ознайомлення з деякими спеціальними питаннями; запрошення осіб, участь у допиті яких є обов'язковою; планування допиту; визначення часу і місця проведення допиту; підготовка робочого місця для проведення допиту [7, с. 295–297].

С. С. Чернявський весь процес підготовки до допиту звів до трьох основних елементів: ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження; вивчення особи допитуваного; підготовка спеціальних запитань; складання плану проведення допиту [8, с. 532].

Натомість, серед численних переліків організаційно-тактичних заходів не так часто можна побачити продумування тактичних прийомів, які застосовуватимуться під час допиту. В той час, як використання тактичних прийомів сприяє створенню умов для виявлення, збору, оцінки і використання доказової інформації.

З цього приводу найбільш змістовним як в організаційному, так і в тактичному сенсі вважаємо підхід К. О. Чаплинського, який організаційно-підготовчими заходами до проведення допиту відносить: повне, всебічне і ретельне вивчення матеріалів кримінального провадження; визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації; визначення кола осіб, які підлягають допиту; встановлення послідовності проведення допитів; вивчення особи допитуваного; збирання оперативної інформації про допитувану особу (склад злочинної групи) та вчинених нею злочинів; визначення часу проведення допиту (тривалість допиту); визначення способу виклику на допит; встановлення місця проведення допиту; підбір

речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному; визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка; визначення учасників проведення допиту; забезпечення сприятливих умов проведення допиту; ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги осіб, які володіють спеціальними знаннями; визначення низки тактичних прийомів, що будуть застосовані під час допиту; складання плану проведення допиту [9, с. 222–223]. Серед переліку заходів, запропонованих вченим, можна побачити як продумування можливості використання спеціальних знань, так і визначення тактичних прийомів проведення допиту, залежно від ситуації, яка може скластися.

Загалом, як показав аналіз судово-слідчої практики та опитування респондентів, частіше при допитах застосовується система тактичних прийомів, спрямованих на: формування психологічного контакту слідчого з учасниками допиту; надання допомоги особам, що дає показання, з метою відтворення в пам'яті забутого і правильного відтворення сприйнятого; подолання позиції, спрямованої на дачу неправдивих свідчень, і вжиття заходів до отримання правдивих показань; застосування логічних методів і ін. З цього виходить, що важливою передумовою для отримання при допиті достовірної інформації є підготовка до допиту та попереднє визначення тактичних прийомів.

Слід зазначити, що тактичні прийоми обираються залежно від процесуального статусу допитуваної особи, слідчої ситуації, а також психологічних і професійних особливостей допитуваного. Водночас, продумування тактики проведення допиту у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері нерухомості є важливим елементом у зв'язку із тим, що допитувані в такій категорії проваджень відрізняються кмітливістю, артистизмом, схильністю змінювати показання та завуальовувати свої дії під цивільно-правові відносини тощо. Особи, які викликаються як свідки, взагалі нерідко мають опосередковане відношення до вчинення кримінальних правопорушень і намагаються своїми показаннями дезорієнтувати слідчого та схилити проводити розслідування у хибному напрямі. До того ж, у 48 % випадків до вчинення кримінальних правопорушень у сфері нерухомості мають відношення члени ОЗГ, які чинять протидію розслідуванню, у тому числі й під час допиту.

В контексті даної проблематики слід зазначити, що успіх проведення допиту залежить від того, наскільки докладно слідчий ознайомиться із матеріалами кримінального провадження та складе уявлення про особу допитуваного. Тільки за таких обставин можна апелювати існуючими у провадженні доказами та тримати ситуацію «під контролем».

До того ж, важливою є обізнаність слідчого у правових питаннях стосовно укладання правочинів на ринку нерухомості. Для чого слід ознайомитися із низкою нормативно-правових документів, які регламентують правовідносини на ринку нерухомості. Необхідно визначитися із порядком і процедурою оформлення угод щодо відчуження нерухомості, порядком набуття прав в новобудові, особливостями виникнення прав і обов'язків суб'єктів ринку нерухомості, зрозуміти, які порушення містять ознаки складу кримінального правопорушення, а за яких

обставин можна вести мову про цивільно-правовий делікт. У випадку складних ситуацій краще звернутися по допомогу до спеціаліста.

Як вже було зазначено, тактика допиту часто залежить від того, в якому процесуальному статусі знаходиться особа. В цьому контексті А. Ф. Волобуєв зауважує, що повнота і правдивість показань свідків при розслідуванні кримінальних правопорушень насамперед залежить від вирішення окремих тактичних завдань, серед яких: правильне визначення кола осіб, які володіють інформацією, що має значення для розслідування; визначення можливої зацікавленості свідків у тих або інших результатах розслідування чи залежності від осіб, які зацікавлені в цьому [10, с. 220].

Як наголошує Д. А. Птушкін, при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері нерухомості необхідно враховувати, що свідками цієї категорії справ часто є особи з вищою або спеціальною освітою, достатньо високим інтелектом, які досконало володіють специфічною термінологією, часто не зовсім зрозумілою фахівцям-правоохоронцям [11, с. 109]. Якщо у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених на вторинному ринку нерухомості, коло свідків в основному стосується осіб, які супроводжували угоду щодо відчуження нерухомості (нотаріуси, ріелтори, державні реєстратори), а також осіб, які були знайомі із потерпілими та підозрюваними, коло свідків на первинному ринку нерухомості є набагато ширшим.

Зокрема, у кримінальних провадженнях, що стосуються шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво нерухомості свідками є: 1) працівники контролюючих органів і державних регуляторів, а також службові особи, які здійснюють перевірки об'єкта будівництва, забудовників, управителів коштів, підрядників, а також виконують окремі наглядові функції; 2) керівники й бухгалтерські працівники компаній-управителів коштів, забудовників; 3) особи, які брали участь у проведенні окремих етапів фінансової діяльності або будівництва; 4) підставні особи, які вказані як засновники, керівники або працівники компаній-управителів коштів, забудовників; 5) знайомі підозрюваних за позаслужбовою ознакою [12, с. 149].

Додає цей перелік А. П. Запотоцкий, який до свідків у провадженнях щодо вчинення кримінальних правопорушень на будівництві відносить ще й працівників правоохоронних органів; очевидців злочинів у сфері будівництва (будівельників, охоронців, водіїв, бухгалтерів тощо); інженерно-технічний персонал; осіб, які брали участь у провадженні слідчих (розшукових) дій як спеціалісти; співробітників оперативних та інших підрозділів, які проводили слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії [13, с. 21].

Щодо потерпілих, слід зауважити, що у більшості випадків їх свідчення є досить повними і достовірними, але не можна не враховувати можливість появи деяких неточностей, що повідомляються ними. Іноді вони не можуть згадати про всі обставини, які передували угоді, незважаючи на те, що зазвичай спілкування з шахраєм є не разовою подією, а складається з ряду зустрічей, що має значення для слідства. Навіть у сприятливій ситуації не всі свідчення допитуваних осіб є достовірними і повністю відображають подію через неправильне сприйняття тих чи інших фактів і явищ. Фактор часу, вік та інші

суб'єктивні та об'єктивні обставини теж впливають на якість показань. Тому ці обставини слід попередньо враховувати, готуючись до допиту.

Хоча в практиці розслідування кримінальних правопорушень вказаної категорії трапляються ситуації, коли до правоохоронних органів звертається особа з проханням визнати її потерпілою, а у ході досудового розслідування з'ясовується, що вона має причетність до вчинення цього злочину (піддроблює підпис від імені співвласника, приховує факт заниження вартості житла тощо). Тому, найважливішим завданням слідчого на цій стадії є створення сприятливої психологічної «атмосфери» допиту та ситуації, в якій допитуваний бажав би спілкуватися [14, с. 50].

Особливістю допиту підозрюваного у справах щодо шахрайства у сфері нерухомості є й те, що допитуваний, навіть визнаючи себе винним, нерідко свідомо намагається применшити свою роль у розслідуваній події. Наприклад, отримавши обманом у потерпілого доручення на продаж житла і не виконавши договірних зобов'язань, шахраї під час допиту нерідко пояснюють, що мали намір повернути борг та виконати зобов'язання, але не встигли через обставини, що від них не залежали. Для спростування подібних свідчень необхідно використовувати протиріччя між наданими показаннями та реальними діями на момент вчинення злочину [12, с. 146].

Слід зазначити, що важливою складовою організаційно-підготовчого етапу допиту є визначення запитань допитуваному.

Основна проблема запитально-відповідального мислення полягає в тому, щоб правильно ставити запитання і отримувати на них чіткі, істинні відповіді. У процесі спілкування можуть формуватися як логічно коректні, так і некоректні запитання. Серед неправильних запитань існують так звані провокаційні запитання, які припускають відповіді, що за своїм змістом ущемлюють достоїнство людини, інколи ставлять під сумнів компетентність та інші позитивні якості особи. Отже, такі запитання як з позиції логіки, так і моралі є недопустимими. Практиці відомі такі допустимі під час допиту види запитань: спрямовані на розширення і доповнення показань: запитання про обставини, які свідок не виклав у своїй розповіді; конкретизуючі – запитання, спрямовані на уточнення окремих фактів; нагадувальні – запитання, що викликають асоціації з подією, яка з'ясовується, чим допомагають пригадати значимі для справи обставини; контрольні запитання для перевірки правильності наданих свідком даних. Втім, згідно з ч. 4 ст. 167 КПК, «забороняється ставити запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді, або підказка до неї» [15, с. 6]. Про таку неможливість зазначає і В.О. Коновалова, яка пише, що «навідні питання заборонені кримінально-процесуальним законодавством як такі, що суперечать вимогам об'єктивності кримінального процесу. Логічна і психологічна неспроможність навідних питань полягає в тому, що вони містять в собі готову відповідь на задане питання або підказують його особі, що допитується». Саме вона звернула увагу на те, що «важливою вимогою, яка пред'являється до питання, є його нейтральність. Це означає, що питання повинно бути сформульовано таким чином, щоб воно не передбачало і не надавало відповіді. Щоб особисте судження особи, що задає питання не проявлялося в ньому» [16, с. 14]. На неприпустимості навідних питань наголошують й Н. В. Павлова і М. С. Пяничук, адже постановка навідних

запитань має залишатися недопустимою, оскільки такими питаннями досягається наведення особи на відповідь, що бажана слідчому. Це, в свою чергу, може призвести до неправильної відповіді: особа вказує не на той факт, що їй відомий, а на те, що їй підказав слідчий, особливо якщо сама не пам'ятає даного факту або пам'ятає його нечітко і не впевнена у тому, що було в дійсності [17, с. 292].

Висновки. Отже, специфіка допиту у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері нерухомості залежить від того, який процесуальний статус у допитуваної особи і яке відношення вона має до вчинення кримінального правопорушення. До того ж, тактику допиту визначає характер слідчої ситуації, що може бути як конфліктною, так і безконфліктною. Тільки ретельна підготовка та продумування тактики проведення допиту, із врахуванням всіх обставин, є запорукою успіху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шепитько В.Ю. Теория криминалистической тактики: монография. Харьков. Гриф, 2002. 438 с.
2. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. М.: БЕК, 1997. 342 с.
3. Криминалистика: учеб. пособие / А.В. Дулов, Г.И. Грамович, А.В. Лапин и др.; под ред. А.В. Дулова. Минск: Экоперспектива, 1998. 415 с.
4. Криміналістика: підручник для студ. юрид. ВНЗ / В.М. Глібко, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Ін Юре, 2001. 576 с.
5. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология: учеб. Пособие. Х., 1999. 324 с.
6. Криминалистика. Том 2 / под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. М., 1988. 454 с.
7. Криміналістика: підручник / В.Д. Берназ, В.В. Бірюков, А.Ф. Волобуєв; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2001. 666 с.
8. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
9. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.
10. Волобуєв А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.
11. Птушкін Д.А. Розслідування шахрайства, вчиненого щодо об'єктів нерухомого майна громадян : дис. на здоб. наук. ст. к.ю.н. Дніпро, 2018. 240 с.
12. Павлова Н.В. Особливості розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням приватного житла: дис... канд. юрид. наук. 12.00.09. Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Д., 2007. 223 с.
13. Запотоцкий А.П. Теоретичні основи та практика розслідування злочинів у сфері будівництва: автореф на здобуття докт. юрид. наук.: 12.00.09. Київ. 2018. 36 с.
14. Одерий А.В., М.Г. Щербаковский: Криминалистика: материалы по подготовке к государственному (выпускному) комплексному экзамену. Харьков, 1998. 199 с.
15. Ряшко О.В. Допит свідкк та потерпілого на стадії досудового розслідування: юридично-психологічний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* № 3. 2009. С. 3–7.

16. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. Харьков: Консум, 1999. 157 с.

17. Павлова Н. В., Пяничук М. С. Щодо недопустимості навідних питань у тактиці допиту. *Проблемні питання правоохоронної та правозахисної діяльності в контексті євро інтеграційних тенденцій*. Матеріали міжнародної курсантсько-студентської науково-практичної конференції (26 березня 2021 року). м. Одеса, Одеський державний університет внутрішніх справ. 2021. С. 291–295.

A. Korshun

PECULIARITIES OF INTERROGATION IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF REAL ESTATE

The article considers the concepts, procedural and tactical features of interrogation of different categories of persons during the investigation of criminal offenses in the field of real estate. It is emphasized that interrogation is the most common investigative (search) action in absolute percentage with other procedural actions. During its holding it is possible to establish information about the event of the crime, its circumstances, participants, the role of each, etc. The information received from the subjects of criminal proceedings may cover a significant number of factors that will allow an objective assessment of the situation and used in the evidentiary process, in order to bring the perpetrators to justice. It is established that the issues of interrogation are constantly in the center of close attention of scientists, which is due to the constant improvement of ways of committing crimes and changing the mechanism of criminal activity in general. Practice is forced to respond to various innovations, and representatives of the scientific world are constantly trying to find new ways to solve problems related to the effective conduct of investigative (search) actions. This presupposes the adoption of effective measures in line with current trends and changes in forms of criminal activity, including in the field of employment. It is emphasized that due to the specifics of criminal offenses in the field of real estate, the question of the need for in-depth study of organizational, tactical and procedural aspects of the interrogation of various persons in proceedings of this category is urgent. It is emphasized that the peculiarities of establishing psychological contact and tactics of direct interrogation differ significantly, depending on the procedural status of the interrogated person. If the victim or witness is mostly in contact and prone to communication, a large arsenal of tactics should be used against the suspects, including: presenting evidence; announcement of testimony of other persons; the use of contradictions in the testimony of the same person; creating the impression of awareness of the investigator; suddenness factor, etc. The organizational and tactical features of interrogations in proceedings of this category are determined, the circumstances to be established are outlined and the list of issues that determine the specifics of criminal offenses in the field of real estate is given.

Keywords: criminal offenses, fraud, murder, real estate, construction, real estate market, investigative (search) action, interrogation, victim, suspect, witness.